

Ο Janusz Korczak και ο Celestin Freinet:
ομοιότητες και διαφορές στις τεχνικές
και στην κοινωνική και θεσμική παιδαγωγική

Μπαλτάς Χαράλαμπος
Παπαρήγα Φωτεινή

Ελπίδα, χαρά, ενθουσιασμός, θάρρος, αγάπη. Τι λείπει από τα συναισθήματα αυτά να είναι πολιτικά ή τι λείπει από την παιδαγωγική για να είναι πολιτική; Στην περίοδο της ελληνικής κρίσης το 2012 ήταν το έτος Janusz Korczak κι αυτήν την περίοδο αναδεικνύεται στη χώρα μας και το έργο του κινήματος Freinet με την Παιδαγωγική Ομάδα «Το Σκασιαρχείο». Αλλά και το έργο του Janusz Korczak. Η νεανικότητα της πολιτικής ζωής συνάντησε την νεανικότητα της παιδικής ηλικίας της χώρα μας.¹ Τα παιδιά κάνουν

¹ Το «Σκασιαρχείο» εργάστηκε πάνω στη ζωή Janusz Korczak από το 2012 συμμετέχοντας στους αντιφασιστικούς αγώνες (2012 – 2014) και το προσφυγικό (2015 – 2019). Επίσης προβάλλοντας την ταινία του Αντρέι Βάιντα, *Η θυσία του Κόρτσak* (1990), συμμετέχοντας στο φεστιβάλ Παραστατικών Τεχνών στο θέατρο Εμπρός (2013 – 2017), διοργανώνοντας ένα διήμερο με τον Συνήγορο του Παιδιού (8,9/11/2014), εκδίδοντας το λογοκριμένο αναγνωστικό «Οι φιλίες των παιδιών» (2014), στηρίζοντας με εργαστήρια το έργο του Ντέιβιντ Γκρέγκ *Ποιος είναι ο δόκτωρ Κόρτσak* (2015) στο θέατρο Πόρτα, την έκδοση που επιμελήθηκε η Μπεάτα Ζουλκιέβιτς *Το δικαίωμα του παιδιού στον σεβασμό* (2017), την παράσταση «Ματίας ο Α'» (2017 – 2018) στο θέατρο Άλφα – Ιδέα, επιμορφώσεις στους εκπαιδευτικούς και αφιερώματα στις εκδόσεις «Γαβριηλίδης». Επίσης προβάλλει την πρόσφατη ταινία της Joanna Grudzinska «Επανάσταση – Σχολείο» (2016) που αναδεικνύει πως συνδέονται διαλεκτικά στους παιδαγωγούς του μεσοπολέμου

την δική τους κυβέρνηση, με τα λάθη τους και την συνεργασία με τους μεγάλους που τελικά τα συμφιλιώνει με την δική τους αναγνώριση. Αυτά τα παιδιά τώρα, μέσα από την παρουσία των παιδιών - προσφύγων στη ζωή μας, διαμαρτύρονται για τους πολέμους, αυτούς που γίνονται κι αυτούς που έρχονται και προσπαθούν να απαντήσουν στο ερώτημα «γιατί έχουμε πόλεμο;». Το έργο του Janusz Korczak «Ο Βασιλιάς Ματίας ο Α΄» (1918) - διασκευασμένο μέσα από την θεατρική γραφή της Άλκης Ζέη - είναι η ιστορία της ελληνικής μεταπολίτευσης. Το παιδί έγινε ένας μικρός βασιλιάς όμως χωρίς Βασίλειο. Η παιδαγωγική του Janusz Korczak και του Celestin Freinet είναι αυτό το βασίλειο που λείπει. Οι ριζοσπαστικές παιδαγωγικές ιδέες αυτών των παιδαγωγών έχουν την καταγωγή τους στα δεινά του α΄ παγκοσμίου πολέμου και την αντιμετώπιση του φασισμού στον μεσοπόλεμο. Η άρνηση ενός καινούριου πολέμου είναι πίσω από την Νέα Αγωγή (συνελεύσεις των παιδιών, τυπογραφείο, υπαίθρια διδασκαλία, κοινότητες κλπ) Και η άρνηση του πολέμου είναι αυτή που γίνεται κυβέρνηση των παιδιών. Αλλά ο πόλεμος δεν αποφεύχθηκε. Και η παιδαγωγική στρατεύτηκε από διαφορετικές σκοπιές. Ο Janusz Korczak αντιμετωπίστηκε ως πρόσφυγας και ο Celestin Freinet ως

η άρνηση του πολέμου με την άσκηση στην δημοκρατία. Κεντρικό πρόσωπο στο φιλμ είναι ο Celestin Freinet και η στάση του για τον φασισμό, οι ιδέες του και ο τρόπος που δούλεψε με τα παιδιά (τυπογραφείο, αλληλογραφία, κινηματογράφος κλπ), όπως και ο Janusz Korczak (Παιδικό δικαστήριο, παιδική δημοσιογραφία, μαθητικό κοινοβούλιο, συνελεύσεις των παιδιών, δημοψηφίσματα, κοινότητα) που τιμάται ιδιαίτερα για το κλείσιμο αυτού του κύκλου της παιδαγωγικής λόγω του φασισμού.

πατριώτης που αντιστάθηκε. Και οι δυο προσπάθησαν να σταματήσουν τον πόλεμο. Όλες οι δυνατές λύσεις του προβλήματος – αντίσταση, συνεργασία, δικαιώματα του παιδιού, πρόσφυγες – τέθηκαν σε δοκιμασία. Αυτό έγινε και στη χώρα μας, με τις Στέγες Ανηλίκων, την αντίσταση στην ναζιστική κατοχή, τα συσσίτια, το παιδομάζωμα και την κοινωνική παιδαγωγική. Όμως κάτι κοινό υπάρχει στα ονόματα αυτού του αιώνα: είναι του παιδιού, του ασυνείδητου, του θανάτου και του Οιδίποδα. Μπροστά μας ένα κενοτάφιο σιωπής, το λευκό της πλάκας ενός μνήματος. Γιατί ο πόλεμος δεν μιλιέται.²

Η παιδαγωγική του Janusz Korczak έχει πολλές ομοιότητες μ' αυτές του Celestin Freinet. Σ' αυτό συνέβαλε και η Θεσμική Παιδαγωγική αργότερα, την δεκαετία του '60. Ωστόσο οι χώρες αυτών των παιδαγωγών, συμψηφίζοντας τον φασισμό με τον κομμουνισμό, κάνουν αυτούς τους παιδαγωγούς ανεπίκαιρους. Η αγάπη και των δυο για τον σοσιαλισμό δύσκολα σήμερα θα μπορούσε να κατανοηθεί. Αυτό που τους καθιστά επίκαιρους όμως σήμερα είναι η στροφή στον κοινοτισμό.³ Και οι πολλές διαστάσεις του έργου του Korczak γιατί τα δικαιώματα του παιδιού είναι πεδίο πολιτικής.⁴ Τα δικαιώματα από μόνα τους είναι απλά φιλελεύθερα.

² Χαράλαμπος Μπαλτάς, «Η παιδεία και η παιδαγωγική της αντίστασης», περιοδικό *Παιδεία και Κοινωνία*, τχ. 102, Νοέμβριος 2015, σελ. 15 – 16..

³ Δες Αλασντέρ Μακιντάιρ, *Έλλογα εξαρτημένα όντα, Γιατί οι άνθρωποι χρειάζονται τις αρετές*, μετάφραση Μαρία Δασκαλάκη, εκδόσεις Κουκίδα, Αθήνα 2013, σελ. 97 – 145.

⁴ Marek Michalak, «Το παιδί – υποκείμενο ή αντικείμενο: από τον Janusz Korczak στον Συνήγορο για τα δικαιώματα του παιδιού», στο Pawel Jaros

Κι αυτό δεν φτάνει. Το ελεύθερο κείμενο, η έκδοση εφημερίδων, το παιδικό δικαστήριο, η συνέλευση των παιδιών, τα άρθρα της Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού (12 – 17), οι διαδρομές στην πόλη, ο συνεταιρισμός, η αλληλογραφία, η ρητορική του θάρρους, ο πειραματικός ψηλαφισμός, ο αγώνας κατά του φασισμού και η αντιπολεμική παιδαγωγική, είναι οι πολιτικές και παιδαγωγικές αξιώσεις που γίνονται τεχνικές για ένα φανταστικό διάλογο που δεν πρόλαβαν οι ίδιοι να κάνουν.⁵ Τον κάνουμε όμως εμείς σήμερα με την κοινωνική παιδαγωγική, παιδαγωγική της ελπίδας, για τα παιδιά - πρόσφυγες που δεν έχουν την ιδιότητα του πολίτη, τα παιδιά - μετανάστες που μόλις από το 2015 την απέκτησαν και την κυβέρνηση των παιδιών που έχουν την ιδιότητα του πολίτη ως γηγενή, καθώς όλα τους συναντιούνται μέσα στο σχολείο. Τα παιδιά (χωρίς γνώσεις, ευάλωτα, με αυθεντίες πάνω τους, αναπαράγοντας το λόγο των γονέων) καλούνται να πάρουν στα χέρια τους αυτή τη χώρα, ως Οιδίποδας που δεν γνωρίζει. Το αίτημα είναι η πολιτειότητά τους, το δικαίωμα και η πολιτική να πάνε μαζί. Τα παιδιά είναι πολίτες – επίσης.

Μπορούμε να αποσυνδέσουμε την παιδαγωγική από την πολιτική; Την παιδαγωγική από το αίτημα για στράτευση εναντίον του φασισμού; Το παράδειγμα του Janusz Korczak και του

(επιμέλεια), 2012 Janusz Korczak Year, Υπουργείο Εξωτερικών της Δημοκρατίας της Πολωνίας, 2012, σελ. 26 – 28.

⁵ Το συμβούλιο της τάξης, η συνέλευση των παιδιών, το σχολείο της κοινότητας, το δικαστήριο των παιδιών, το δικαίωμα στο θάνατο, η έμφαση στην ελευθερία κι όχι στην ασφάλεια, η αγάπη κι ο σεβασμός στο διάλογο μαζί τους, είναι η άσκηση των πολιτικών τους δικαιωμάτων. Ακόμη και η ψήφος στα 17 είναι ψήφος του παιδιού και γι' αυτό αποδοκιμάζεται ως «ανώριμη». Στη χώρα μας πρώτη φορά δοκιμάζεται το 2019 και δεν έχει αποτιμηθεί ακόμα.

Celestin Freinet είναι emphaticό γι' αυτό το μεταβατικό όριο παιδαγωγικής/ πολιτικής. Επειδή ο διαφωτισμός έγινε και γίνεται στρατόπεδο συγκέντρωσης, χρειάζεται να δούμε την πολιτειότητα των παιδιών. Η απάντηση τώρα που έχουμε τη Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού είναι τα δικαιώματα ελευθερίας (άρθρα 12 – 17). Ας τα επιστρέψουμε στα παιδιά για να αγαπήσουνε την ελευθερία και να συνεργασθούν με ομάδες χωρίς αρχηγό, χωρίς ιεραρχία, με συνεταιρισμό, δημόσια σφαίρα, με ομάδες συνομηλίκων, με οικειοποίηση της πολιτικής και κοινοτικά ιδεώδη.⁶ Τα δικαιώματα της ελευθερίας μπορούν να μας οδηγήσουν στην κοινότητα και στο σχολείο της κοινότητας που αποβλέπουμε. Οι τεχνικές υποκειμενοποίησης συγκροτούνται με όρους *διαφοράς* ανάμεσα στο σχολικό θεσμό, εν πολλοίς δημόσιο, και τον ιδιωτικό

⁶ Φέτος – 30 χρόνια από τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού - τα γενέθλια των δικαιωμάτων παιδιού στις 20 Νοεμβρίου στο «Σκασιαρχείο» είναι αφιερωμένα στις παιδαγωγικές ιδέες που γεννήθηκαν στην ελληνική κρίση. Οι δύο δάσκαλοι θα έχουν την τιμητική τους. Δικαιώματα όπως είναι ο χώρος, οι παιδικές χαρές, η διατροφή, η ελεύθερη έκφραση, η εφημερίδα, η ιθαγένεια και η υπηκοότητα, η κατάργηση των φυλακών ανηλίκων, η από – ιδρυματοποίηση του σχολείου και των Στεγών Ανηλίκων, το δικαίωμα στις ομάδες εκτός σχολείου, το ανοιχτό σχολείο, η βιβλιοθήκη και η πληροφόρηση. Σύντομα θα γίνουν προσπάθειες για ένα Παρατηρητήριο των Δικαιωμάτων του Παιδιού στην Αθήνα. Η υποκειμενικότητα δεν αφορά όμως μόνο τα παιδιά αλλά και τους ενήλικες. Οι ενήλικες εκπαιδευτικοί είναι αυτοί που μέσα από τις θεωρίες της αντίστασης έρχονται στο προσκήνιο τώρα τελευταία, ακριβώς γιατί η αμφισβήτηση του σχολείου στα χρόνια της κρίσης αφορά και την αμφισβήτηση της ιεραρχικής δομής του ιδρύματος. Το αίτημα είναι το πέρασμα από το ίδρυμα στους θεσμούς των παιδιών. Τα δικαιώματα του παιδιού είναι τελικά το μοίρασμα της εξουσίας του εκπαιδευτικού στα παιδιά. Κι αυτό γιορτάζουμε επίσης, τον εκπαιδευτικό που υπό - διακρίνεται για να δώσει χώρο στα παιδιά.

(οικογένεια, οικονομία, θρησκευτικότητα, σεξουαλικότητα). Η αντίσταση μέσα κι έξω από το σχολείο παίρνει τα δυνατά ονόματα της υποκειμενικότητας, καθώς το ενσώματο υποκείμενο – παιδί – άνθρωπος είναι τόσο υποτελής λόγω της ηγεμονίας του σχήματος εντολή/ υπακοή, αλλά και συμμετοχικό, λόγω των θεσμών που συμμετέχει το ίδιο (συμβούλιο τάξης, εφημερίδα, δικαστήριο, αρμοδιότητες). Αυτό που μας ενδιαφέρει στη μετάβαση από τη παιδική ηλικία στην υποκειμενικότητα είναι το τρίπτυχο στο σχολείο τάξη – αυλή – κοινότητα και η έμφαση στην υπαίθρια διδασκαλία. Η παιδαγωγική της ελπίδας συναντά την κριτική παιδαγωγική της αντίστασης. Και οι δυο τους συναντούν την θεσμική παιδαγωγική.⁷ Τα παιδιά κάνουν τους δικούς τους θεσμούς. Σ' αυτό το πλαίσιο της σχολικής ζωής, ο εαυτός, η ομαδικότητα, η κοινωνική λειτουργία του παιδιού, οι δραστηριότητες που θα του δώσουν νέες ευκαιρίες αυτό – εικόνες για το παιδί, είναι τα πεδία της δημιουργίας της κοινότητας, αρχικά ως σχολική τάξη.

Σ' αυτήν τάξη – ομάδες το πρώτο που θα κάνουμε είναι να τα μαθαίνουμε τα παιδιά πώς να βλέπουν, πώς να σκέφτονται και πώς να αγαπάνε. Αυτή είναι η ιδέα του ανθρώπου που εισάγει ο Janusz Korczak, το σχολείο ως μια κοινότητα (ανά) στοχασμού.⁸ Και γίνεται πιο παράξενη η επιβίωση αυτής της ιδέας σ' ένα μετά – ανθρώπινο περιβάλλον που δημιουργεί διαρκώς η τεχνολογία, ο

⁷ Χαράλαμπος Μπαλτάς, «Το αίτημα για ένα δημοκρατικό σχολείο της κοινότητας», περιοδικό *Παιδεία και Κοινωνία*, τχ. 103, Δεκέμβριος 2015, σελ. 7 – 9.

⁸ Hanna Krauze – Sikorska, «Εκπαίδευση για μια στοχαστική κοινότητα» στο Barbara Smolinska – Theiss (επιμέλεια), *The Year of Janusz Korczak 2012*, Warszawa 2013, σελ. 252 – 283.

ορθολογισμός και η επιστήμη. Αυτή η κοινότητα στην τάξη γίνεται δίκαιη με τους θεσμούς, το σύνταγμα, τη δικαιοσύνη, το κοινοβούλιο των παιδιών, την αναζήτηση της αλήθειας, το παράδειγμα ζωής του δασκάλου, τον διάλογο και το θάρρος της γνώμης τους.⁹ Αυτή είναι η πολιτειότητα των παιδιών και η συμφωνία μ' αυτό που αποκαλούμε (ανά) κατασκευή της παιδικής ηλικίας. Το μέσα (τάξη) είναι σε διάλογο με το έξω (κοινωνία, οικονομία, πολιτική). Η ιδέα του παιδιού ως πολίτη είναι το «τώρα», αυτό που δεν αναβάλλεται για κάποια μελλοντική στιγμή. Κι αυτό γίνεται στον Korczak μ' ένα συνταγματικό δάσκαλο. Αυτό ενώνει και τους δυο δασκάλους Korczak και Freinet, το να μην εξαρτάται η παιδαγωγική από την ιδέα του καλού και του κακού δασκάλου.¹⁰

Η θεσμική παιδαγωγική της δεκαετίας του '60 αγνόησε το όνομα του Janusz Korczak. Όμως, σύμφωνα με τον Ahmed Lamihi, οι τέσσερις μηχανισμοί εκμάθησης της δημοκρατίας (δημοκρατία, συνελεύσεις – συζητήσεις, δικαστήριο, κοινοβούλιο των παιδιών) ταιριάζουν με την παιδαγωγική Freinet. Γράφει ο Ahmed Lamihi:

«Όλοι οι εκπαιδευτικοί μηχανισμοί που ο Κόρτσак τους χαρακτηρίζει θεσμικούς, ορισμένοι γάλλοι θεσμικοί παιδαγωγοί στις μέρες μας τους θεωρούν ως μία από τις βάσεις αυτού που στη δεκαετία του '60 ονομάστηκε παιδαγωγική αυτοδιαχείριση. Όπως κι ο Κόρτσак, έτσι κι αυτοί οι παιδαγωγοί θα προσπαθήσουν να

⁹ Waltraut Kerber – Gance, «Παιδιά που ζουν σ' ένα σπίτι: η έννοια της 'δίκαιης κοινότητας' στον Korczak και στον Kohiberg», στο Barbara Smolinska – Theiss (επιμέλεια), *The Year of Janusz Korczak 2012*, Warszawa 2013, σελ. 284 – 299.

¹⁰ Lothar Krappmann, «Το παιδί ως πολίτης» στο Barbara Smolinska – Theiss (επιμέλεια), *The Year of Janusz Korczak 2012*, Warszawa 2013, σελ. 332 – 353.

αντικαταστήσουν τον κατευθυντισμό με τον μη-κατευθυντισμό, την επιβολή με την αμοιβαία συγκατάθεση, την αυθαιρεσία με τον νόμο, την εξάρτηση με την αυτονομία του δρώντα, το εγωιστικό άτομο με το συλλογικό άτομο. Υποκινούμενοι από τα ίδια ιδανικά, θα υπερασπίζονται και τις ίδιες αρχές: το δικαίωμα του παιδιού στην αγάπη και στο σεβασμό, το δικαίωμα του παιδιού να είναι αυτό που είναι».¹¹

Το ίδιο για την τεχνική του τυπογραφείου και οι δυο δάσκαλοι, ο Janusz Korczak και ο Celestin Freinet, μοιάζουν. Γράφει ο Ahmed Lamih:

«Για να ενθαρρύνει, για να παρακινήσει τα παιδιά και τους εφήβους να γράφουν, να εκφράζονται, να λένε αυτά που τους ενδιαφέρουν, ο Κόρτσак έγραψε την Σχολική Εφημερίδα, έντυπο που βασίστηκε στην εμπειρία του ως δημοσιογράφος όταν ήταν νέος, αλλά και στην εμπειρία του εφευρέτη παιδαγωγού της «εφημερίδας που μιλά» και της «εφημερίδας τοίχου».

Το 1926, κυκλοφορούσε μια εβραϊκή εφημερίδα στα πολωνικά με τίτλο Nasz Przegląd (Το Περιοδικό μας), η οποία πρότεινε στον Κόρτσак να δημιουργήσει ένα εβδομαδιαίο ένθετο για παιδιά και νέους. Του είπαν ότι αρχισυντάκτης θα ήταν ο ίδιος και ότι δε θα ασκείτο κανένας έλεγχος στους συνεργάτες του ούτε στα θέματα. Ο Κόρτσак αποδέχτηκε την πρόταση, και για έναν επιπλέον λόγο, έβλεπε ότι θα είχε την ευκαιρία να περάσει από την εφημερίδα του σχολείου στην εφημερίδα των σχολείων. Η εφημερίδα είχε το όνομα: Maly Przegląd (Το Περιοδικούλι).

¹¹ Ahmed Lamih, *Εκπαίδευση στα δικαιώματα του παιδιού: η συνεισφορά του Korczak*, μετάφραση Φωτεινή Παπαρήγα, εκδόσεις «Το Σκασιαρχείο», Αθήνα 2020. (υπό έκδοση)

Το πρώτο τεύχος βγήκε στις 9 Οκτωβρίου 1926. Στην πρώτη σελίδα υπήρχε το σημείωμα του εκδότη, δηλαδή του Κόρτσак, με τίτλο: «Στους φίλους μου αναγνώστες» (που είχε δημοσιευθεί την ίδια χρονιά στο τεύχος 271 του Περιοδικού μας). Χάρη στη Δίδα Μόνικα Ματισιάκ (συνεργάτιδα του Ινστιτούτου παιδαγωγικών ερευνών της Βαρσοβίας), μπορούμε σήμερα να διαβάσουμε στα γαλλικά τη μετάφραση όλου εκείνου του εκτενούς σημειώματος, το οποίο παρά τη μεγάλη του σημασία είναι αδύνατον να βρεθεί όχι μόνο στη Γαλλία, αλλά και σε πολλές άλλες χώρες! Παρακάτω μπορούμε να διαβάσουμε τα πιο σημαντικά:

«Η εφημερίδα μας θα πρέπει να έχει την έδρα της σε μια μεγάλη γωνιακή πολυκατοικία, γράφει ο Κόρτσак. Δίπλα, να υπάρχει ένας κήπος: στα δεξιά, ένα τεράστιο αθλητικό κέντρο, στα αριστερά, μια λιμνούλα με κανό· τον χειμώνα, ένα παγοδρόμιο. Εννοείται φυσικά θα υπάρχουν ποδήλατα, αυτοκίνητα και αεροπλάνα στην υπηρεσία των συνεργατών και των ανταποκριτών μας. Για να μπορούμε να συγκεντρώνουμε εύκολα πληροφορίες από τη χώρα από ολόκληρο τον κόσμο. Οπουδήποτε συμβαίνει κάτι ενδιαφέρον, ο απεσταλμένος μας θα είναι εκεί με τη φωτογραφική του μηχανή. Τέτοια θα είναι η εφημερίδα των παιδιών και των εφήβων».¹²

Αυτή η εφημερίδα των παιδιών σταματά την έκδοση της το 1939 εξαιτίας της ανόδου του φασισμού, όπως και το ραδιόφωνο με τις εκπομπές που έκανε ο Korczak. Στον Freinet το έργο του

¹² Ahmed Lamih, *Εκπαίδευση στα δικαιώματα του παιδιού: η συνεισφορά του Korczak*, μετάφραση Φωτεινή Παπαρήγα, εκδόσεις «Το Σκασιαρχείο», Αθήνα 2020. (υπό έκδοση)

αναστέλλεται το 1933 λόγω της ανόδου του φασισμού στην Γαλλία και συνεχίζεται με όρους περισσότερο κοινωνικής παιδαγωγικής, παίρνοντας παιδιά – πρόσφυγες από τα παιδιά του ισπανικού εμφυλίου. Στην Ισπανία η κοινωνική παιδαγωγική είναι στην άνθισή της την δεκαετία του '30 (όπως και στην Ελλάδα την δεκαετία του '40 στο πλαίσιο του αντιφασιστικού αγώνα), όμως όλοι οι δάσκαλοι Freinet εκτελούνται στο διάστημα 1936 – 1940 λόγω της επικράτησης του φασισμού. Τα παιδιά γίνονται πρόσφυγες. Αυτό που ενώνει τον Korczak και τον Freinet πέρα από τη θεσμική παιδαγωγική, είναι η κοινωνική παιδαγωγική και η εναλλαγή «από» τα παιδιά/ «για» τα παιδιά.

Μ' αυτήν την εναλλαγή εργαζόμαστε στο «Σκασιαρχείο», ειδικά την τελευταία περίοδο (2015 – 2019), θεωρώντας πως τα χαρακτηριστικά της παιδαγωγικής σ' αυτά τα περιβάλλοντα των μετακινήσεων των λαών - και απαριθμώντας ήδη στο κέντρο της Αθήνας περισσότερους από είκοσι λαούς - είναι κοντύτερα σε μια παιδαγωγική με επιτελεσματικότητα, σωματικότητα και θέατρο, καθώς η αυξανόμενη ανάγκη για κατανόηση [understanding] καθιστά την επικοινωνία μια δράση πέραν της γλώσσας.¹³ Η υπαίθρια διδασκαλία έχει την τιμητική της. Η «Λοξή Τάξη» (2015), το έργο του Ζάφου Ξαγοράρη, που εγκαταστήσαμε με το «Σκασιαρχείο» στο πεδίο του Άρεως που αφίχθηκαν οι πρόσφυγες ήταν μια τέτοια εκπαίδευση έκτακτης ανάγκης. Η συγκρότηση μιας παιδαγωγικής ομάδας στον αυτό – οργανωμένο χώρο για πρόσφυγες City Plaza

¹³ Χαράλαμπος Μπαλτάς, «Πειραματισμός, Παιδαγωγική και Πολιτική: ένα υπαίθριο σχολείο της κοινότητας στο Πεδίο του Άρεως», περιοδικό *Παιδεία και Κοινωνία*, τχ. 97, Μάιος 2015, σελ. 5 – 7.

(Πλατεία Βικτωρίας) στην Αθήνα επίσης.¹⁴ Η εγγραφή των προσφυγόπουλων στα σχολεία του κέντρου της Αθήνας τον Ιούνιο του 2016 ήταν μια ακόμη εμπειρία κοινωνικής παιδαγωγικής. Η λειτουργία ως τάξη υποδοχής του 51^{ου} Δημοτικού Σχολείου Αθηνών το καλοκαίρι του 2016 από το «Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού» σε συνεργασία με δασκάλους/ ες από το «Σκασιαρχείο» ήταν κάτι αξέχαστο. Η αλληλεγγύη (Γαλλία, Ελβετία, Βέλγιο) με γραφική ύλη για τα παιδιά και δράσεις μέσα στα σχολεία από την αλληλέγγυα εφοδιοπομπή «ΑΝΕΠΟΣ», με κεντρικό σύνθημα την ταινία του Γιάννη Γιουλούντα «Αγωνίζομαι, άρα υπάρχω (2016), ήταν μια σημαντική στιγμή συνεργασίας με το «Σκασιαρχείο» και την κοινωνική παιδαγωγική. Η λειτουργία των τάξεων υποδοχής (ΖΕΠ) των παιδιών τα τελευταία σχολικά έτη (2016 - 2018) μέσα στο σχολείο, είναι τελικά για τα σχολεία του κέντρου της Αθήνας αυτό που ακολούθησε μετά το καλοκαίρι του 2016, με το 51^ο Αθηνών και τους δημόσιους χώρους που δουλέψαμε για τα παιδιά, πριν την έλευσή τους στο σχολείο, καθώς συνεργάστηκαν άτυπες μορφές εκπαίδευσης, όπως το «Δίκτυο για τα δικαιώματα του παιδιού» με την κοινωνική παιδαγωγική, τις οργανώσεις, τα κοινωνικά κινήματα, τα δίκτυα εθελοντών, την διοίκηση και τους θεσμούς.¹⁵ Οι θεσμίσεις που προέκυψαν μέσα

¹⁴ Χαράλαμπος Μπαλτάς, «Το υπαίθριο σχολείο της κοινότητας με τη 'Λοξή Τάξη' στο Πεδίο του Άρεως: το ξεκίνημα ενός θεσμού», περιοδικό *Παιδεία και Κοινωνία*, τχ. 101, Οκτώβριος 2015, σελ. 8 – 9.

¹⁵ Παρόλη τη φτώχεια των παιδιών του κέντρου της Αθήνας τα δικαιώματα που υπερασπίστηκαν οι οργανώσεις της άτυπης εκπαίδευσης ήταν περισσότερο αυτά της ελευθερίας (άρθρα 12 - 17 της Σύμβασης για τα δικαιώματα του Παιδιού) παρά της προστασίας. Έχοντας στο νου μας και την Μαλάλα, υπερασπιστήκαμε το δικαίωμα όλων των παιδιών να βρουν το δρόμο

από τις τεχνικές Freinet (το συμβούλιο τάξης, το τυπογραφείο, οι έξοδοι στην κοινότητα) από τα παιδιά, έφεραν νέα εντελώς κοινωνικά χαρακτηριστικά στην παιδαγωγική. Το παράδειγμα του 35^{ου} Δημοτικού Σχολείου Εξαρχείων είναι ενδεικτικό. Η σημαντικότερη στιγμή με την παιδαγωγική Freinet στο σχολείο αυτό είναι την άνοιξη του 2017 κι αφορά στη δράση των ίδιων παιδιών, να ξεναγούν άλλα παιδιά στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας, με τέσσερις θεματικές (πουλιά, προμαχώνας, σφίγγα, προσφυγάκι), ενάντια στον εξευγενισμό που δεν ευνοεί την συνύπαρξη.

Η αδυναμία να επιτευχθεί η συνύπαρξη μόνο μέσα στο σχολείο μας μετακινεί στους χώρους έξω από το σχολείο.¹⁶ Η συμμετοχή στις δράσεις του «Πανελλήνιου Δικτύου για το Θέατρο στην Εκπαίδευση» στο σχολείο αυτό με το πρόγραμμα «Κι αν ήσουν εσύ;» είναι μια δυνατότητα για άρση των αδιέξοδων που μας

για το σχολείο (άρθρο 28). Οι βιβλιοθήκες ήταν κεντρική καμπάνια όλα αυτά τα χρόνια. Και τελικά η έκδοση του εντύπου «Αποδημητικά πουλιά (10 φύλλα μέχρι τώρα) από εφήβους πρόσφυγες στο «Δίκτυο για τα δικαιώματα του Παιδιού» είναι στην πράξη αυτό που ονειρευτήκαμε, το δικαίωμα των παιδιών στην γνώμη τους και στην έκφραση. Δες Χαράλαμπος Μπαλτάς, «Πόλη, Σχολείο και Σκασιαρχείο στο κέντρο της Αθήνας», περιοδικό *Παιδεία και Κοινωνία*, τχ.115, σελ. 6 - 7, εφ. *Αυγή*, 26/2/2017.

¹⁶ Χαράλαμπος Μπαλτάς, «Τεχνικές Freinet στο ελληνικό δημόσιο σχολείο: το παράδειγμα του σχολικού εντύπου 'Οι φίλιες των παιδιών' (2008 – 2013)» και άλλων τεχνικών», στο Σοφία Λάχλου, Χαράλαμπος Μπαλτάς, Δέσποινα Καρακατσάνη (επιμέλεια), Celestin Freinet, *Θεσμική και κριτική παιδαγωγική. Για ένα ελεύθερο, ανοιχτό και συνεργατικό σχολείο*, Εκδόσεις των Συναδέλφων, Αθήνα 2017, σελ. 218 – 229.

απασχολούν.¹⁷ Επίσης, το ευρωπαϊκό πρόγραμμα του Παντείου Πανεπιστημίου που συμμετέχουν μέλη του «Σκασιαρχείου» «Erasmus + strategies “Codes” (Communication, Cultural diversity, Solidarity)», με έξι ευρωπαϊκές χώρες, είναι ένας χώρος στο Πανεπιστήμιο που ενώνει τις φωνές από όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Οι δράσεις του προγράμματος γίνονται δυο χρόνια τώρα και αποτελούν ένα παρατηρητήριο για τις μεταβολές στην εκπαίδευση και τα δικαιώματα του παιδιού. Η Τριτοβάθμια εκπαίδευση κατάφερε να συγκεντρώσει και τις άλλες δυο βαθμίδες χάριν της δυνατότητας να αλλάξουμε την εκπαίδευση στην κατεύθυνση της συμπερίληψης.¹⁸ Μια ακόμη δράση ετοιμάζεται με τη θεατρική ομάδα του 1^{ου} Γυμνασίου Αυλώνα. Αυτή αποτελείται από μαθητές και από τις τρεις τάξεις του γυμνασίου και αριθμεί 30 παιδιά, επεξεργαζόμαστε την έννοια του «Πολίτη» με δικαιώματα, έτσι όπως εμφανίζεται στο έργο του Περικλή «Επιτάφιος», και την έννοια του «άπολι», δηλαδή εκείνου που στερείται όλων των δικαιωμάτων, όπως την αναφέρει ο Αριστοτέλης στα «Πολιτικά» και η Χάνα Άρεντ στα κείμενά της «Το έθνος των μειονοτήτων» και ο

¹⁷ Το 2017 στο 35^ο Δημοτικό Εξαρχείων με την α' τάξη γίνονται δράσεις με το Θέατρο Σκιών, σε συνεργασία με το «Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση», την μέρα κατά της βίας στις 6 Μάρτη και την παγκόσμια μέρα ποίησης, στις 21 Μαρτίου, με τον «Καραγκιόζη ποιητή»! Συνέχεια αυτών η από - σχολειοποίηση και πάλι στους δρόμους της γειτονιάς των Εξαρχείων για να γιορτάσουμε το έτος βιβλίου (2018 - 2019) για την Αθήνα - πρωτεύουσα του βιβλίου, με το καρότσι μας, την υπαίθρια βιβλιοθήκη, το οποίο φορτωμένο με βιβλία της γειτονιάς είναι αυτό που σηματοδοτεί την υπαίθρια διδασκαλία στους δημόσιους χώρους και την ορατότητα της συνύπαρξης.

¹⁸ Μαριάννα Ψύλλα (επιμέλεια), «Πολιτισμική διαφορετικότητα, Πρόγραμμα codes», περιοδικό *Παιδεία και Κοινωνία*, τχ. 127, σελ. 11 – 14.

άπατρις λαός» και «Οι περιπλοκές των δικαιωμάτων του ανθρώπου». Επίσης, εργαζόμαστε πάνω σε κείμενα που αποσκοπούν στο να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές το πρόβλημα της ρατσιστικής θεωρίας, της στέρησης των δικαιωμάτων και του πολέμου, όπως «Η Εβραία» του Μπέρτολτ Μπρεχτ, αποσπάσματα από την «Αντιγόνη» του Σοφοκλή (που αφορούν στον νόμο, στο δικαίωμα ταφής, στην αγάπη κτλ.) και αποσπάσματα από το «Ημερολόγιο του Γκέτο» του Γιάνους Κόρτσακ, και τα οποία θεατροποιούμε με την ομάδα. Έπειτα, θα παρουσιάσουμε το τελικό προϊόν στον Κεραμικό (τόπο ταφής των «Πολιτών») και στο Μνημείο του Ολοκαυτώματος, το Αστέρι του Δαβίδ, που βρίσκεται πάνω από τον Κεραμικό (μνημείο αφιερωμένο στους «άπολεις»). Με αυτό τον τρόπο, οι μαθητές εξοικειώνονται με δύο μνημεία της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Η προετοιμασία του δρώμενου έχει αρχίσει τον Οκτωβρίου 2019 και θα ολοκληρωθεί τον Ιανουάριο του 2020. Η παρουσίαση θα γίνει στον Κεραμικό στις 27 Ιανουαρίου 2020, στη Διεθνή Ημέρα Μνήμης των θυμάτων του Ολοκαυτώματος.

Οι δράσεις «για» (κι «από») τα παιδιά γίνονται μέσα/ έξω στα σχολεία, προάγοντας τελικά την έννοια της κοινότητας.¹⁹ Το σχολείο γίνεται ένας δημόσιος χώρος πολιτικής μαζί με τα παιδιά, αποφάσεων που υλοποιούνται αφού γίνονται συνελεύσεις μαζί τους, κοινοτικής ενδυνάμωσης της υποκειμενικότητας και παραγωγής της ετερότητας. Φροντίζουμε τους θεσμούς μας που έχουμε δημιουργήσει με τα παιδιά, όπως μας λέει ο Jean Oury. Το σχολείο της κοινότητας είναι τελικά αυτό που ψηλαφούμε.

¹⁹ Έλενα Καραγιάννη (επιμέλεια), «Ο κόσμος όπως τον θέλουμε», περιοδικό *Παιδεία και Κοινωνία*, τχ. 130, Ιούνιος 2018, σελ. 20 – 21.

https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/anakoinoseis/301891_janusz-korczak-celestin-freinet-omoiotites-kai-diafores-stin

*Ο Χαράλαμπος Μπαλτάς είναι δάσκαλος στο 35^ο Δημοτικό Σχολείο Εξαρχείων και πρόεδρος της Παιδαγωγικής Ομάδας «Το Σκασιαρχείο – Πειραματικοί ψηλαφισμοί για ένα Σχολείο της Κοινότητας». Ήταν Υπεύθυνος Αγωγής Υγείας (2010 – 2012), συντάκτης στο περιοδικό «Παιδεία και Κοινωνία» (2015 – 2018) και μέλος του Δ.Σ. της Εταιρίας Προστασίας Ανηλίκων Αθηνών (2016 – 2018). Συμμετέχει στην (συν)επιμέλεια του βιβλίου, *Celestin Freinet, Θεσμική και Κριτική Παιδαγωγική, Εκδόσεις των Συνάδελφων, Αθήνα 2017*.*

*Η Φωτεινή Παπαρήγα σπούδασε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Γαλλική και Γερμανική Φιλολογία, καθώς και Μετάφραση-Μεταφρασεολογία (Βασικά πτυχία και Μεταπτυχιακό). Το 2012 ολοκλήρωσε στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης το διδακτορικό της με θέμα «*Nanos Valaoritis : Un médiateur d'impacts*». Από το 2002 εργάζεται στη δημόσια δευτεροβάθμια εκπαίδευση ως καθηγήτρια Γαλλικών και Γερμανικών. Από το 1994 έως το 2011 υπήρξε μέλος της συντακτικής επιτροπής του λογοτεχνικού περιοδικού «Μανδραγόρας». Ασχολείται με τη διδακτική ξένων γλωσσών, τη μετάφραση, καθώς και με την ανάλυση θεμάτων λογοτεχνίας. Έχει συνεργαστεί με τους εκδοτικούς οίκους: Κέδρος, Σοκόλης, Μανδραγόρας, Γκοβόστης και το 2017 με τον γαλλικό εκδοτικό οίκο *Les Hommes sans**

*Éraules. Τα άρθρα της έχουν δημοσιευθεί στα περιοδικά:
Μανδραγόρας, Ποιητική, Θέματα Λογοτεχνίας, Ένεκεν, Poetix,
Διακείμενα, Contact.*